

تجلی آیات قرآن مجید در فرش-باغ ایرانی با تأکید بر سوره الرحمن

محمدجواد مهدوی نژاد: دانشیار، گروه معماری، دانشگاه تربیت مدرس

مجتبی انصاری: دانشیار، گروه معماری، دانشگاه تربیت مدرس

سپیده صمدزاده*: دانشجوی دکتری، گروه معماری، دانشگاه تربیت مدرس

آزاده فاضلی: کارشناسی ارشد، گروه نقاشی، دانشگاه هنر اصفهان

مرضیه السادات احمدنژاد: کارشناسی ارشد، گروه معماری، دانشگاه هنر تهران

دوفصلنامه تخصصی پژوهشهای میان‌رشته‌ای قرآن کریم

سال پنجم، شماره دوم، پائیز و زمستان ۱۳۹۳، ص ۳۴-۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۷/۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۱۰/۱۶

چکیده

آیات قرآن مجید تجلی‌گاه جمال و جلال خداوندی هستند و هنرمندان مسلمان با عنایت به این آیات به خلق آثاری پرداخته‌اند که جلوه‌ای از بهشت آرمانی آنها است. در این راستا فرش-باغ ایرانی نمودی از تصویر باغ-بهشت است که خود جلوه‌ای از فردوس قرآنی به شمار می‌آید. هدف از این پژوهش بازشناسی کهن‌الگوهای باغ ایرانی در آیات قرآن مجید به‌ویژه سوره مبارکه الرحمن و بررسی نحوه تجلی آنها در ساختار فرش ایرانی است. پرسش‌هایی که در این پژوهش مطرح می‌شوند، عبارتند از: (۱) آیات قرآن مجید به‌ویژه سوره مبارکه الرحمن چگونه به توصیف بهشت می‌پردازند؟ (۲) چگونه می‌توان الگوی فردوس قرآنی را در ساختار باغ ایرانی و به تبع آن فرش-باغ به چشم دید؟ جهت پاسخگویی به پرسش‌های نامبرده از روش تحقیق «توصیفی-تحلیلی» متکی بر تکنیک‌های مقایسه تطبیقی استفاده شده است. روش گردآوری اطلاعات و داده‌های موردنظر نیز ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و مطالعه اسنادی می‌باشد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که ساختار باغ و فرش در تمدن ایرانی-اسلامی بر شاخص‌های حاصل از تحلیل فردوس قرآنی انطباق دارند و لذا می‌توان فرش-باغ را نمودی از الگوی باغ-بهشت به شمار آورد. تجلی آیات قرآن مجید در ساختار فرش-باغ ایرانی را می‌توان در نظام‌های سه‌گانه معنایی، کارکردی و کالبدی به چشم دید.

کلیدواژه‌ها: فردوس، قرآن مجید، باغ ایرانی، فرش ایرانی، سوره مبارکه الرحمن

۱- مقدمه

قرآن مجید که خود جلوه‌ای از جمال حق به شمار می‌آید، با تکیه بر تصورات انسان از طبیعت به توصیف بهشت در جهان آخرت پرداخته است که نمود آن را می‌توان در کهن‌الگوهای باغ ایرانی به چشم دید. این کهن‌الگوها در سایر هنرهای ایرانی-اسلامی همچون فرش نیز جایگاه خاصی دارند و لذا شناخت آنها از اهمیت خاصی برخوردار است. هدف از این پژوهش بازشناسی کهن‌الگوهای باغ ایرانی در آیات قرآن مجید به‌ویژه سوره مبارکه الرحمن و بررسی نحوه تجلی آنها در ساختار فرش ایرانی است. پرسش‌هایی که در این پژوهش مطرح می‌شوند، عبارتند از: (۱) آیات قرآن مجید به‌ویژه سوره مبارکه الرحمن چگونه به توصیف بهشت می‌پردازند؟ (۲) چگونه می‌توان الگوی فردوس قرآنی را در ساختار باغ ایرانی و به تبع آن فرش-باغ به چشم دید؟

۱-۱- روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق به کاررفته در این پژوهش، روش «توصیفی-تحلیلی» متکی بر تکنیک‌های مقایسه تطبیقی می‌باشد. برای گردآوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از ترکیب روش‌های کتابخانه‌ای در کنار مطالعه اسنادی استفاده شده است.

در این پژوهش برآنیم تا نمود فردوس قرآنی را در ساختار فرش-باغ ایرانی مورد بررسی قرار دهیم؛ در این راستا ابتدا به بیان وجه اشتراک باغ و فرش ایرانی از یک طرف و نمود عناصر باغ ایرانی در آیات قرآن مجید به‌ویژه سوره مبارکه الرحمن از طرف دیگر می‌پردازیم، آنگاه مصادیق فردوس قرآنی را در ساختارهای سه‌گانه معنایی، کارکردی و کالبدی فرش-باغ ایرانی بررسی می‌کنیم. سپس با پیش‌فرض آنکه باغ ایرانی نمودی از فردوس قرآنی به شمار می‌آید، مصادیق باغ-بهشت را در هریک از انواع طرح‌های فرش ایرانی به صورت مجزا مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۲- باغ ایرانی

واژه باغ معادل پردیس است که از کلمه پایی آزا به معنای محوطه محصور، باغ و بوستان ریشه گرفته است که معرب آن واژه فردوس است. همین لفظ با الهام یونانیان و سپس اروپائیان در دوره رنسانس از شیوه باغ ایرانی به آنجا راه یافته و واژه Paradise در زبان انگلیسی و Paradis در زبان فرانسه از آن مشتق شده است (دیبا و انصاری، ۱۳۷۴). دادگر (۱۳۸۳: ۷۳) معنای کلی باغ

را همان «بهشت» می‌داند؛ در صورتی که دادبه (۱۳۸۳: ۳۲) عقیده دارد که معنای باغ از بهشت متفاوت است و آنچه در روایات «وندیداد» آمده به مکانی زمینی اشاره دارد که فاقد خصلت جغرافیایی است.

پیرامون منشأ پیدایش باغ نظریات متعددی وجود دارد. برخی محققان منشأ پیدایش باغ را به دوره‌های تاریخی چهار هزار سال پیش از میلاد نسبت می‌دهند؛ زمانی که شکارچیان از کوه‌ها به سمت دره‌ها و دشت‌های فلات ایران جاری شدند و در آنجا به کشاورزی پرداختند و جنبه‌های گوناگون زندگی خویش را بر روی کاسه‌های سفالین نقش کردند (دادگر، ۱۳۸۳: ۷۴). دیگر محققان هنر باغ‌سازی در ایران را به دو هزار سال پیش از میلاد نسبت می‌دهند و شاهد این امر را جامی از جنس کاشی می‌دانند که در سامارا کشف شده است (مهدوی نژاد، ۱۳۸۱) و روی آن طرحی از نهرهای عمود بر هم به چشم می‌خورد. این آبراهه‌ها که تقسیمات چهارگانه قرینه‌ای را پدید آورده‌اند، دارای نقوشی از درختان و پرندگان بر سطح خود هستند (یاوری، ۱۳۸۳: ۵۲). منابع کهن روایی، شاهان اسطوره‌ای پیشدادی را نخستین سازندگان باغ دانسته‌اند. نمونه‌های فراوانی از این توضیحات را می‌توان در شاهنامه، متون پهلوی، اوستا و متون زرتشتی پس از اسلام مشاهده نمود (حیدرنتاج، ۱۳۸۹: ۱۷). در سروده‌های گاتهای زرتشت مردم نسبت به درختکاری و نگهداری از آنها پند داده شده‌اند. نمونه‌های باغ ایرانی را می‌توان در دوره‌های مختلف تاریخی همچون دوره ایلامیان، مادها، هخامنشیان و ساسانیان مشاهده نمود. در قرن هفتم قبل از میلاد، آشوربانیپال به شهرهای ایلام حمله و آنها را نابود کرد. وی در بخشی از کتیبه خود پیرامون زیگورات چغازنبیل چنین می‌گوید: «سپاهیان من وارد بیشه‌های مقدسی شدند که هیچ بیگانه‌ای از کنارش نگذشته بود، اسرار آن را دیدند و با آتش سوختندش» (رئیسی، ۱۳۹۱: ۳۹). آثار قدیمی-ترین باغ شناخته‌شده در ایران (هخامنشیان) در پاسارگاد با سیستم شبکه آبیاری به چشم می‌خورد. در برخی متون اولیه اسلام ضمن شرح عظمت دربار ساسانیان به فرش‌های باشکوهی اشاره شده که طرح آنها باغ بوده است. در ساختار باغ ایرانی نکات زیر قابل توجه است:

۱. باغ ایرانی تمثیلی از بهشت است.
۲. ساختار باغ دارای نظم هندسی، مرکزیت و وحدت است.
۳. باغ ایرانی دارای شکل مربع یا مستطیل می‌باشد که توسط دیواری محصور شده است.

۴. سطح محدوده باغ ایرانی توسط دو محور عمود بر هم به چهار قسمت تقسیم شده است. اصلی‌ترین بنای باغ (کوشک) در محل تقاطع دو محور قرار دارد. آب از فواره واقع در مرکز حوض فوران کرده و به چهار جوی آب هدایت می‌شود. کرت‌بندی‌ها در باغ ایرانی هریک از سطوح را به قطعات مربع شکل تقسیم می‌کند.
۵. الگوی چهارباغ از طریق ایجاد تقارن مرکزی و چندجهته نمودن آب، مفهوم سطح را تداعی می‌نماید که با مفهوم سطح در نقوش هنرهای تجسمی ایرانی-اسلامی منطبق است (رئسی، ۱۳۹۱: ۴۰).
۶. ابعاد فرهنگی و اجتماعی در شکل‌گیری باغ ایرانی تأثیر خاصی دارند.
۷. باغ موجب ایجاد فضای سبز، تولید رطوبت و اکسیژن، تنظیم شرایط اقلیمی و کنترل اوضاع جوی می‌گردد (دیبا؛ انصاری، ۱۳۷۴).

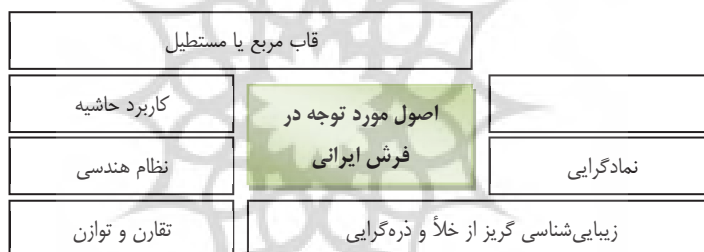
شکل مربع یا مستطیل	تاکید بر سطح
محصوریت	باغ تمثیلی از بهشت
الگوی هندسی چهارباغ	ابعاد فرهنگی و اجتماعی
مرکزیت و وحدت	ایجاد فضای سبز، تنظیم شرایط اقلیمی و کنترل اوضاع جوی

نمودار ۱: اصول مورد توجه در باغ ایرانی (نگارندگان)

۳- فرش ایرانی

واژه فرش در لغت‌نامه دهخدا (۱۳۷۷: ۷۷، ۱۷۰۷۷) چنین تعریف شده است: «واژه عربی فرش که در زبان پهلوی ویسترگ گفته می‌شود، همان بساط افکنده یا گستردنی است که بر زمین می‌گسترانند تا همچون زمین که صفت ذاتی‌اش گستردن و مادر بودن و گهوارگی است، (مهدوی نژاد، ۱۳۸۳) آرامش را به فرش نشینان تقدیم نماید». اصل و منشأ فرش ایرانی را می‌توان به فرش پازیریک نسبت داد که توسط پروفیسور رودنکو در پازیریک سبیری به دست آمده است. (مهدوی نژاد، ۱۳۸۴) زمینه این فرش دارای تقسیم‌بندی‌های مربع شکل است و حاشیه آن به لحاظ طرح و اندازه بر متن غلبه دارند. در ساختار طرح فرش ایرانی نکات زیر قابل توجه هستند:

۱. نمادگرایی و رمزگرایی از ویژگی‌های بارز فرش ایرانی است.
۲. ساختار فرش معمولاً دارای نظم هندسی، تقارن و توازن است.
۳. فرش ایرانی دارای قابی مربع یا مستطیل است که با چهار جهت اصلی و چهار اقلیم باستانی و مبنای مربع شکل کعبه تناظر دارد.
۴. طرح هر فرش دارای دو بخش اصلی بوم و حاشیه است؛ چنانکه بوم یا متن با حاشیه یا حاشیه‌های متوالی که گاهی به هفت عدد می‌رسند، قاب گرفته می‌شود.
۵. پرهیز از عمق نمایی فضایی (پرسپکتیو) و بهره‌گیری از منطق ژرفنمایی خطی (شیوه دوبعدی) الگوی طراحان فرش ایرانی است.
۶. زیبایی‌شناسی گریز از خلاء و نیز ذره‌گرایی بر طرح آن سایه افکنده است (چیت-سازیان، ۱۳۸۸: ۱۰۰).

نمودار ۲: اصول مورد توجه در فرش ایرانی (نگارندگان)

۴- تصویر بهشت در قرآن مجید

در آیات قرآن مجید باغ تجلی عالم بالاست که به واسطه حرکت آب زلال در جویباران و حضور درختان سایه گستر یادآور باغ-بهشت می‌باشد و ذهن مؤمنان را برای رسیدن به بهشت حقیقی پرورش می‌دهد (متحدین، ۱۳۷۴: ۲). قرآن مجید در ۳۸۶ آیه از کلمات مترادف بهشت در قالب جنة، الجنة، جنات، جنتین و حدائق و اجزای بهشت همچون الانهار و العیون استفاده کرده است که در ۸۱ آیه از آنها به بهشت‌های زمینی و در ۳۰۶ آیه به بهشت و جهان آخرت اشاره شده است و در ۴ آیه توصیف‌های بهشت‌های زمینی و اخروی با هم اشتراک دارند (مهدوی نژاد و ناگهانی، ۱۳۹۰). برای مثال در آیه ۱۵ سوره محمد (ص) می‌فرماید: «داستان بهشتی که به متقین در دنیا وعده داده‌اند، این است که در آن باغ بهشت نهرهایی است از آب زلال و گوارا، نهرهایی از

شیر که هرگز طعمش تغییر نکند و نه‌رهایی از غسل مصفی و برای آنان انواع میوه‌ها مهیاست و غفران و لطف از سوی پروردگارشان...». سوره مبارکه الرحمن نیز یکی از سوره‌های قرآن است که توصیفی جامع از بهشت اخروی را ارائه می‌دهد و در آن بهشت چنین توصیف شده است:

در آیه ۴۶ دو باغ بهشتی به کسانی که از مقام پروردگار خویش بترسند وعده داده شده است که دارای انواع نعمت‌ها و درختان پرطراوت هستند و دو چشمه در آنها همواره جاری است. در این دو باغ انواع درختان میوه یافت می‌شود و مؤمنین بر تخت‌هایی پوشیده از حریر و ابریشم تکیه داده‌اند. در آیه ۶۲ دو باغ بهشتی دیگر، پایین‌تر از آن دو باغ بهشتی وعده داده شده است که خرم و سرسبزند. در این دو باغ نیز دو چشمه جوشنده وجود دارد و در آنها میوه‌های فراوان و درختان خرما و انار به چشم می‌خورند. بهشتیان در آنها بر تخت‌هایی تکیه زده‌اند که با بهترین و زیباترین پارچه‌های سبزرنگ پوشانده شده‌اند. از آیات نامبرده می‌توان بهشت را چنین توصیف کرد:

- بهشت دارای چهار باغ است که دو تا از آنها در مرتبه فوقانی و دو تا از آنها در مرتبه تحتانی قرار دارد.

- بهشت دارای چهار نهر دائمی است که دو تا از آنها در باغ فوقانی و دو تای دیگر در باغ تحتانی جریان دارند.

- باغ‌های بهشتی دارای درختانی سرسبز هستند که نه‌رهای دائمی از زیر آنها همواره جاری است.

- انواع میوه‌ها در این باغ‌ها در دسترس بهشتیان است.

- در این باغ‌ها تخت‌هایی زیبا با فرش‌هایی از ابریشم جهت لذت بردن از چشم‌انداز باغ وجود دارد.

- در باغ‌های بهشتی شرایط لازم جهت آسایش بهشتیان فراهم است.

با توجه به آیات سوره الرحمن و تحلیل ساختار باغ و فرش ایرانی، شاخص‌های مربوط جهت بررسی ساختار فرش-باغ ایرانی بر مبنای آیات قرآن مجید استخراج گردید.

جدول ۱: صور بهشتی به روایت سوره مبارکه الرحمن (نگارندگان)

صور دنیوی	صور بهشتی به تعبیر قرآن در سوره الرحمن
الگوی چهارباغ	آیه ۴۶
	آیه ۶۲
درختان سرسبز	آیه ۴۸
	آیه ۶۴
چهار نهر بهشتی	آیه ۵۰
	آیه ۶۶
انواع میوه‌ها و خوردنی‌ها	آیه ۵۲
	آیه ۶۸
تخت‌ها و فرش‌های زیبا	آیه ۵۴
	آیه ۷۶

۵- تجلی آیات قرآن مجید در فرش-باغ ایرانی

تجلی آیات قرآن مجید در فرش-باغ ایرانی را می‌توان در نظام‌های سه‌گانه معنایی، کارکردی و کالبدی جست.

نمودار ۳: نظام‌های سه‌گانه فرش-باغ ایرانی (نگارندگان)

۵-۱- نظام معنایی

قرآن مجید طبیعت را گستره‌ای از آیات خداوند می‌داند و باغ‌های بهشتی را سرشار از مواهب طبیعی توصیف می‌کند. انسان مسلمان ایرانی نیز ضمن تدبر در نشانه‌های طبیعت، تمثیلی از بهشت را در محیط زندگی خویش خلق می‌کند تا یادآور موهبت‌های جهان اخروی باشد و از

اسارت او در نقش و نگارهای دنیای فانی جلوگیری کند (انصاری، ۱۳۷۸: ۳۰۶). مصداق این امر را می‌توان در فضای داخلی و خارجی مکان سکونت او به چشم دید؛ چنانکه باغ در فضای خارجی بنا و فرش در فضای داخلی آن یادآور مفهوم بهشت در محیط زندگی او هستند. بورکهارت نیز (۱۳۶۵: ۱۲۰) عقیده دارد که مضمون عالی فرش‌های شهری نیز باغ است که گیاهان پر گل آن به شیوه‌های گوناگون آرایش یافته است. این باغ‌ها تصویری از فردوس قرآنی هستند که دارای جویبارهای بهشتی می‌باشند. این جویبارها در فرش ایرانی نیز نمودار شده‌اند و تداعی گر حوض آب در باغ ایرانی می‌باشند. در این راستا می‌توان به بررسی عناصر مشترک در فرش و باغ پرداخت که تداعی گر مفهوم بهشت هستند. این عناصر عبارتند از:

- **تعداد بهشت:** استفاده از عباراتی همچون جنات، جنتین، جنتان و روضات در قرآن کریم بیانگر آن است که تنها یک بهشت وجود ندارد. در آیات سوره مبارکه الرحمن به چهار باغ بهشتی اشاره شده است که نمود آن را می‌توان در الگوی چهار باغ به چشم دید. در احادیثی از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است که هشت بهشت وجود دارد در این راستا می‌توان کاربرد هشت ضلعی منتظم را در هندسه کوشک مرکزی باغ ایرانی و نیز ترنج فرش به چشم دید.

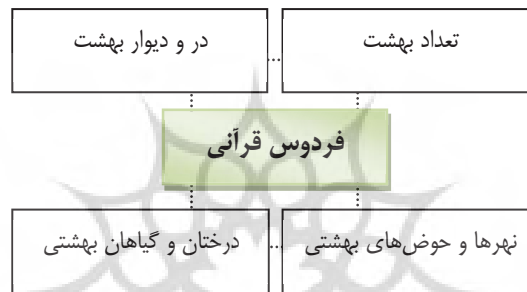
- **در و دیوار بهشت:** طبق روایات مختلف بهشت دارای دیوار و حصار مشخصی است و ورودی‌های متعددی دارد. امام علی (ع) فرمودند که بهشت هشت باب (در) دارد و امام سجاد هم به نقل از پیامبر اکرم (ص) پیرامون بهشت فرموده‌اند: «خشتی از آن از طلا و خشتی از نقره است، دیوار آن مشک و خاکش زعفران و سنگریزه‌هایش لولو و خداوند درجات آن را به اندازه آیات قرآن قرار داد.» (بحارالانوار: ۱۳۲). در این راستا می‌توان دید که باغ ایرانی همواره دارای حصار است و حاشیه فرش ایرانی نیز نمادی از این حصار می‌باشد.

- **نهرها و حوض‌های بهشتی:** آیات مختلف قرآن به جریان چهار نهر شیر و عسل و آب و شراب طهور در زیر درختان بهشتی و غرفه‌های مؤمنان اشاره دارند. نمود این امر را می‌توان در ساختار چهارباغ باغ ایرانی به چشم دید که آب در راستای محورهای طولی و عرضی آن به چهار جهت جریان دارد و گاه از داخل فضای کوشک عبور می‌کند. فرش ایرانی نیز گاه دارای ساختار چهاربخشی است که در محل تقاطع محور طولی و عرضی آن ترنج قرار می‌گیرد.

- **درختان و گیاهان بهشتی:** درختان و گیاهان از زیباترین تعبیر بهشتی هستند که در باغ-ها و فرش‌های ایرانی به چشم می‌آیند. از میان درختان بهشتی می‌توان به طوبی، سدر، سدره المنتهی

و طلح اشاره نمود. درختان بهشتی را می‌توان به انواع درختان داربستی و غیر داربستی، میوه‌دار و غیر میوه‌دار، خودرو و غیر خودرو و متشابه و غیرمتشابه دسته‌بندی نمود که نمود آنها را می‌توان در درختان، باغ‌ها و فرش‌های ایرانی به چشم دید. برای مثال در سوره انعام آیه ۱ به دو گونه درختان «داربستی» و «غیر داربستی» (جنات معروفات و غیرمعروفات) اشاره شده است که درختان داربستی در باغ ایرانی در قالب درختانی همچون مو و در فرش ایرانی به صورت نقوش اسلیمی و ختایی تجلی می‌یابد.

نمودار ۴: عناصر نمادین در باغ و فرش ایرانی (نگارندگان)

۵-۱-۱- طبیعت به عنوان آیه الهی

در ساختار باغ و فرش ایرانی عناصر طبیعی همچون آب و درخت از قداست خاصی برخوردار هستند که نمود آنها را می‌توان در آموزه‌های دینی اسلام به چشم دید. پس از اسلام آب مظهر پاکی و طهارت و نگاه به آب عامل روشنایی چشم انگاشته می‌شد (انصاری، ۱۳۷۸: ۸۳). علاوه بر آب، درختان نیز نقش اساسی در شکل‌گیری ساختار باغ و فرش ایرانی دارند. در اینجا به ذکر مواردی از تقدیس درخت و گیاه در ادوار مختلف تاریخی ایران می‌پردازیم:

- **فرشته‌های نگهبان گیاه و درخت در ایران باستان:** در ایران باستان بر اساس اعتقاد زرتشت فرشته‌ای به نام «امرداد» که نشانه جاودانی است مسئولیت نگهبانی از گیاهان و رستنی‌ها را در جهان خاکی بر عهده دارد (دهخدا، ۱۳۷۷: ۳۳۴۸). علاوه بر آن «اورز» نیز فرشته‌ای است که صدمه زدن به گیاهان موجب خشم او می‌گردد (ابوالقاسمی، ۱۳۷۱: ۱۷).

- **درخت زندگی، گوکرن، هوم، هوم سفید:** اعتقاد به درخت زندگی ریشه‌ای قدیمی در فرهنگ شرق و ایران باستان دارد و نقش این درخت را می‌توان در آثار هنری ایران زمین به چشم دید. لغت‌نامه دهخدا معنای کلمه «گوکرن» را چنین بیان می‌کند: «درخت زندگی در افسانه-

های ایران باستان که شفابخش هر مرض به شمار می‌رود». در جای دیگر از گوگرد به معنای هوم سفید یاد شده است که در رستاخیز به معنای جاودانگی است (انصاری، ۱۳۷۸: ۸۵). نقش این درخت را می‌توان در بسیاری از طرح‌های فرش ایرانی همچون طرح درختی و محرابی درختی به چشم دید.

- درختان مصنوعی، تمثیلی از درخت زندگی و طوبی: در آثار هنری ایران از دیرباز تاکنون درخت زندگی به شکل یک نقش تمثیلی حضوری مستمر داشته، چنانکه بعد از اسلام در قالب نقش گلدانی در طرح فرش ظاهر شده است و شکل انتزاعی آن همان نقوش اسلیمی است که از نقطه‌ای در طرح آغاز شده و تمامی کادر را می‌پوشاند. این نقش انتزاعی تمثیلی از طوبی درخت بهشتی در قرآن مجید است که تعابیر آن در تفاسیر قرآن، احادیث و روایات آمده است.

- تقدیس گل‌ها در دین زرتشت و ایزدان موکل بر آنها: گل‌ها در نزد زرتشتیان از اهمیت خاصی برخوردار هستند و هر گل منسوب به ایزدی می‌دانستند که موکل آن بوده است. برای مثال از ماه به‌عنوان فرشته نرگس، بهرام فرشته سنبل و خرداد فرشته سوسن یاد شده است (همان: ۸۷-۸۶). گل‌های رنگارنگ در ساختار باغ و فرش ایرانی تأثیر خاصی دارند، چنانکه این گل‌ها در باغ غالباً در فضای میانکرت کاشته می‌شدند و در نقوش فرش نیز به صورت واقعی و انتزاعی موجب آرایش زمینه فرش می‌گردند.

- داستان‌های ادبیات فارسی پیرامون درختان مقدس: در ادبیات و متون تاریخی از درختان مقدس همچون سرو کاشمر بسیار یاد شده است که این امر نمایانگر اهمیت درخت در ادوار مختلف تاریخی در ایران است (سایکس، ۱۳۳۶: ۱۸۳).

- اجرای مراسم مذهبی پیرامون درختان: تقدیس درخت پس از اسلام در ایران در قالب مراسمی همچون توسل به آن (بستن باریکه‌های پارچه به شاخه‌های درخت جهت برآوردن حاجت) و پختن آش نذری در مجاورت آن نمایان می‌گردد. البته تقدیس درخت نزد ایرانیان مسلمان ناشی از نسبت آنها با ائمه اطهار بود و این رسوم به حد پرستش نمی‌رسید.

نمودار ۴: مصادیق تقدیس درخت در تمدن ایرانی-اسلامی (نگارندگان)

علل توجه به درخت نزد ایرانیان مسلمان (انصاری، ۱۳۷۸: ۱۳۶-۸۸) که البته مبتنی بر آموزه‌های اسلامی است را می‌توان در عوامل زیر جست:

- علاقه به مقدسین (پیامبر و ائمه اطهار) و نسبت درخت به آنها

- یاد و خاطره وقایع تاریخی و نسبت درخت به آنها

- اهمیت مکان کاشته شدن درخت

- عمر طولانی درختان کهن

- خاطره شخصی (زندگی با درخت)

- زیبایی

- ارزش مادی

- بهشتی بودن و تمثیل بهشت

۲-۵- نظام کارکردی

باغ ایرانی بازتابی از بهشت به شمار می‌آید و انسان ایرانی در راستای تحقق آرمان بهشت-خواهی خویش به طراحی فرش به عنوان تمثیلی از باغ-بهشت می‌پردازد. این امر موجب می‌شود که او قادر باشد جلوه بهشت را در تمامی فصل‌ها- به‌ویژه زمستان که باغ از نمود آن ناتوان است- به تماشا بنشیند. مصداقی از این موضوع را می‌توان در فرش بهارستان متعلق به دوره ساسانی به چشم دید. سپهری (۱۳۷۰: ۴۸) در این زمینه چنین می‌گوید: «قالی ما را به باغ ایرانی می‌برد و خود جانشین باغ ایرانی بوده است. گویند پادشاهان ساسانی را این خیال پیش آمد مه در زمستان نیز

چشم از صورت باغ برندارند، پس فرمان دادند قالی بزرگ کنند به نقشه باغ و با رنگ و نگار». علاوه بر آن حصوری (۱۳۷۶: ۲۵۲) چنین می‌نویسد: «یکی از نقشه‌های فرش ایران باغی را تصویر می‌کند که اساساً با نقشه فردوس‌ها مطابق می‌کند». پیرامون طرح این قالی دکتر پرهام عقیده دارد که توصیف‌هایی که در متون کهن از طرح و نقش فرش زربافت بهارستان - بهار کسری - وجود دارد، گواه آن است که طرح بنیادی آن همان طرح باغ ایرانی بوده است که با جویبارها، آب‌نماها، حوض‌ها، فواره‌ها، خرندها و گله‌ای بهاری زینت داده شده است (پرهام، ۱۳۷۱: ۱۳۶). روایت طبری نیز پیرامون بهار خسرو چنین می‌نویسد: «آن را برای زمستان کرده بودند که گل و سبزه نبود و چون می‌خواستند می‌خواری کنند، بر آن می‌نشستند که گویی در باغی بودند ... یکپارچه، به اندازه یک جریب که در آن راه‌های مصور و آب‌نماها چون نهرها ... و حاشیه‌ها چون کشتزار و سبزه‌زار بهاران بود...» (طبری، ۱۳۶۲: ۲۵-۱۸۲۴).

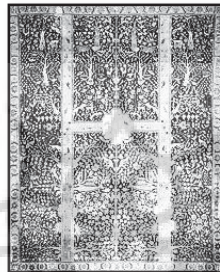
۳-۵- نظام کالبدی

هنرمند مسلمان جهت بازسازی بهشت آرمانی خویش به طراحی فرش‌هایی می‌پردازد که ساختار آنها گاه یادآور الگوی باغ-بهشت هستند که خود جلوه‌ای از فردوس قرآنی به شمار می‌آید. آن دسته از انواع فرش‌ها که طرح آنها تداعی‌کننده فضای کالبدی باغ-بهشت هستند، عبارتند از: طرح گلستان، طرح هندسی، طرح شاه‌عباسی، طرح لچک‌ترنج، طرح اسلیمی، طرح افشان، طرح خشتی (قالبابی)، طرح درختی، طرح گلدانی، طرح محرابی (درختی و گلدانی)، طرح بته‌ای، طرح گل‌فرنگ، طرح چهارفصل، طرح قلمدانی (محرمان)، طرح سلاطین و مشاهیر، طرح تلفیقی.

- طرح گلستان:

در این طرح جوی‌ها، کرت‌بندی‌ها، محل قرارگیری کوشک و آب‌نمای اصلی و سایر عناصر باغ همچون درختان، درختچه‌ها، گل‌ها، حیوانات و پرندگان به صورت تجریدی و انتزاعی نمایش داده می‌شوند. حاشیه این فرش‌ها طرحی از دیوار باغ است؛ چنانکه زمینه اصلی قالی در چند رشته حاشیه اصلی و فرعی محاط است و حتی حاشیه باریکی تحت عنوان «آب‌بافی» یا «سو» در زبان آذری بعد از حاشیه داخلی بافته می‌شود. این حاشیه را می‌توان نماد مسیر دسترسی و یا جوی آب در مجاورت دیوار حصار دانست. علاوه بر آن خطوط مضرس و شکسته واقع در مجاورت محورهای فرش نیز ممکن است نشان‌دهنده چین و شکن موج آب باشند. (احمدی‌پیام،

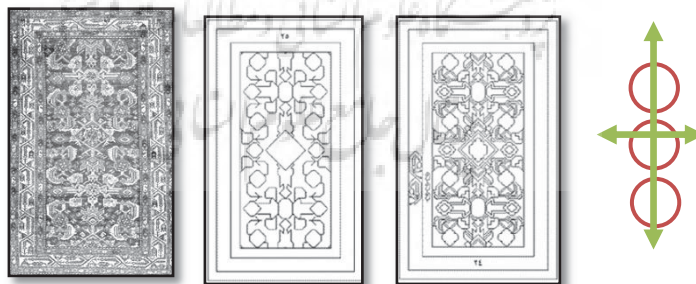
۱۳۸۸: ۶۱). طرح این فرش‌ها را که به نمایش نقشه کلی باغ ایرانی می‌پردازند، گلستان می‌نامند. فرش باغ واگنر در دوره صفوی بافته شده است و دارای دو کانال آب به صورت حرف H است که ماهی‌ها در آن مشغول شنا هستند. در مرکز فرش حوضی تعبیه شده است که در آن اردک و ماهی به چشم می‌خورد. انواع درختان، درختچه‌ها، گل‌ها، پرندگان و حیوانات به صورت قرینه در محور طولی فرش قرار گرفته‌اند. در حاشیه فرش نیز از طرح ماهی‌هراتی استفاده شده است (رئیزی، ۱۳۹۱: ۴۱).

تصویر ۱: طرح فرش باغ واگنر (www.little-persia.com)

- طرح هندسی:

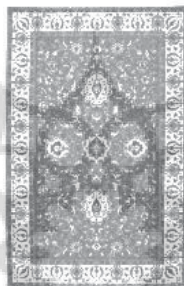
طرح این فرش دارای خطوط زاویه‌دار است که ساختار هندسی آن به صورت انتزاعی نقشه کلی برخی باغ‌های ایرانی را تداعی می‌کند.

تصویر ۲: انعکاس هندسه باغ ایرانی در طرح هندسی (www.irancarpet.org)

- طرح شاه‌عباسی:

طرح شاه‌عباسی به یک نوع طرح سراسری مرکب از نقوش و اشکال دوره صفوی همچون برگ نخل، نگاره‌های مارپیچ و گلدان اطلاق می‌شود. فرش شاه‌عباسی معمولاً دارای تقارن مرکزی و یا محوری است که محورهای تقارن آن یادآور محورهای طولی و عرضی باغ می‌باشند؛ چنانکه در باغ‌های ایرانی نیز گاه کوشک اصلی در وسط باغ قرار دارد و موجب پیدایش تقارن مرکزی می‌گردد و گاه به نسبت یک‌سوم در امتداد محور طولی و یا انتهای آن قرار دارد که موجب پیدایش تقارن محوری می‌گردد (پیرنیا، ۱۳۷۳: ۵).

تصویر ۳: طرح شاه‌عباسی (www.hyperone.ir)

- طرح لچک‌ترنج:

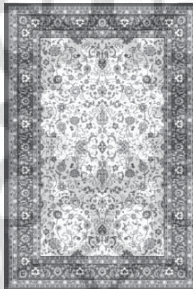
در فرش شاه‌عباسی لچک‌ترنج، متن فرش به وسیله چهار لچک در گوشه و یک ترنج در مرکز زینت داده است. ترنجی که در مرکز فرش قرار دارد، یادآور حوضی است که در مرکز باغ قرار دارد و لچک‌ها نیز تداعی‌کننده کوشکی هستند که رو به روی حوض مرکزی واقع شده است. ترنج‌ها همان آبگیرهای مرکزی در باغ-بهشت هستند که به مرور زمان به صورت ترنج و سرچشمه آب (دو بازوی باروری زمین) درآمده‌اند. این فرش با گذر زمان گاه به صورت دو ترنجی و سه ترنجی درآمده است که یادآور آن دسته از باغ‌هایی است که دارای حوض‌های متعدد می‌باشند. طرح این فرش با نقوش گل و گیاه به صورت واقعی و انتزاعی همراه است.

تصویر ۴: طرح لچک ترنج (www.persiancarpetassociation.com)

- طرح اسلیمی:

طرح اصلی این فرش را شاخه‌های دورانی در میان برگ‌ها تشکیل می‌دهد (ناصری، ۱۳۸۸: ۴۱). طرح اسلیمی تداعی‌کننده درخت زندگی و درخت سدره‌المنتهی می‌باشد.

تصویر ۵: طرح اسلیمی (www.alef.ir)

- طرح افشان:

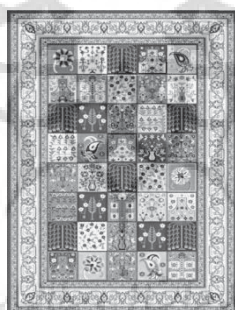
در این طرح تمامی نگاره‌های فرش دارای پیوستگی کامل هستند، گویا طراح از زمان شروع تا پایان طرح، قلم خود را از کاغذ برنداشته است و ارتباط مداومی بین قسمتهای مختلف نقش بوجود آمده است. در طرح افشان تمامی گل و برگ‌ها پراکنده و افشان هستند و معمولاً به صورتی طراحی می‌شود که هیچ‌یک از آنها قرینه نباشند. خطوط این طرح تداعی‌کننده شاخ و برگ گیاهان در باغ-بهشت است.

تصویر ۶: طرح لچک ترنج (www.persiancarpetassociation.com)

- طرح خستی:

در طرح خستی یا قابقابی زمینه فرش به خشت‌های مربع یا مستطیل کوچک تقسیم می‌شود و درون هر یک از خشت‌ها به صورت مجزا طراحی می‌شود. تقسیم‌بندی‌های این فرش یادآور کرت‌بندی‌های باغ-بهشت است و درون هر یک از آنها درختان و گله‌ای فراوان به صورت عمودی به نمایش درمی‌آیند.

تصویر ۷: طرح خستی (www.hyperone.ir)

- طرح درختی:

در این فرش درخت و درختچه به صورت انفرادی ترکیب اصلی طرح را پدید می‌آورند و گاه با سایر نقوش حیوانات و گل و گیاه ترکیب می‌شوند. این فرش بر عنصر اصلی باغ-بهشت که درخت است تأکید دارد.

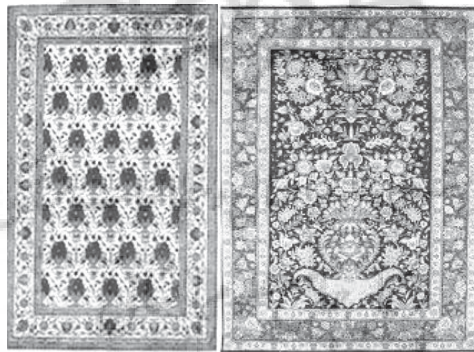

تصویر ۸: طرح درختی (www.persiancarpetassociation.com)

- طرح گلدانی:

در طرح این فرش شکل گلدان گل در اندازه‌های مختلف به چشم می‌خورد. گاه یک گلدان بزرگ پر از گل، تمامی سطح فرش را می‌پوشاند و گاه چند گلدان کوچک به صورت متقارن در اطراف متن و یا سراسر متن را فرا می‌گیرند که به آن طرح ظل السلطان گویند (ناصری، ۱۳۸۸: ۴۰). لازم به ذکر است که گل‌ها از عناصر شاخص باغ ایرانی در فضای میان کورت بوده‌اند.

تصویر ۹: طرح گلدانی (www.precious-carpet.com). تصویر ۱۰: طرح گلدانی (ظل السلطان) (www.rasekhoon.net)

- طرح محرابی:

طرح اصلی این فرش از طرح محراب، الهام گرفته و تزیناتی از قبیل گل و گیاهان به آن افزوده شده است (ناصری، ۱۳۸۸: ۳۹). گروه‌های فرعی این طرح «محرابی درختی» و «محرابی گلدانی» هستند. طرح محراب در این دو فرش‌ها را می‌توان آستانه و درگاه ورودی باغ-بهشت

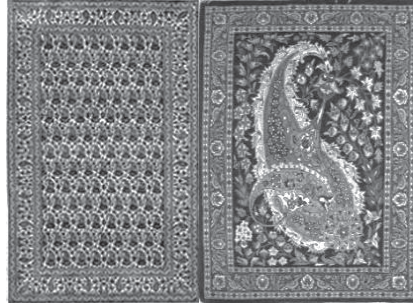
دانست که به صورت طاق طراحی شده و نمادی از ورود انسان به فضای بهشت گونه باغ می‌باشد (رئسی، ۱۳۹۱: ۴۳). این طرح گاه برای سجاده نمازگزار به کار می‌رود تا او به صورت نمادین فریضه نماز را در یک فضای بهشتی به جای آورد.

تصویر ۱۱: طرح محرابی درختی (www.persiancarpetassociation.com)

- طرح بته‌ای:

این نقش تعابیر مختلفی دارد که یکی از آنها درخت سرو است. درخت سرو در ذهنیت ایرانیان جایگاه خاصی دارد؛ چنانکه گفته شده است که زرتشت پس از مرگ به هیبت سروی نامیرا درمی‌آید. روایت دیگری هم به این مضمون وجود دارد که زرتشت با دستان خود سروی می‌کارد که بعدها به بلندترین درخت سرو جهان بدل می‌گردد. علاوه بر آن باورهای دیگری همچون استجاب دعا در پای درخت سرو نیز بر اهمیت آن می‌افزاید. با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان یکی از تعابیر نقش بته را درخت سرو دانست و این نقش چنان در میان ایرانیان از تقدس خاصی برخوردار است که تا همین اواخر بر هیچ زیراندازی دیده نشده است. آنچه ما به عنوان بته‌جقه می‌شناسیم به هنر بعد از اسلام مربوط می‌شود. در این دوره به سبب خط قرمزی که در به تصویر کشیدن عینی عناصر وجود دارد، نقش مایه بته با خمیده شدن به یک طرف، پرکرشمه‌تر و طنازتر می‌گردد و با تصویر ذهنی انسان از درخت سرو (با زدودن شاخ و برگ‌ها) همگون‌تر می‌شود (امینی، ۱۳۸۵: ۱۱۲-۱۰۹).

تصویر ۱۲: طرح نقش بته

(www.roobeno.com)(www.zarringroipco.com)

- طرح گل فرنک:

طرح این فرش ترکیبی از طرح‌های اصیل ایرانی با گله‌ای طبیعی به‌ویژه گل سرخ است. در این فرش از رنگ‌های تند و روشن همچون زرد، آبی و سرخ استفاده می‌شود (ناصری، ۱۳۸۸: ۴۲). در باغ ایرانی نیز می‌توان حضور گله‌ای رنگارنگ به‌ویژه گل سرخ را در فضای میان کورت به چشم دید.

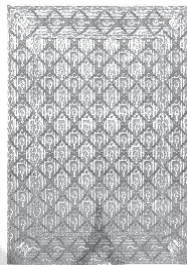
تصویر ۱۳: طرح گل فرنک (www.tebyan.net)

- طرح چهار فصل:

این طرح در قرن گذشته مورد استفاده قرار می‌گرفت و متن آن چهار تصویر را نشان می‌دهند که هر یک از آنها نشانه یک فصل سال است (ناصری، ۱۳۸۸: ۴۲). این تصاویر در واقع جلوه‌ای از باغ ایرانی در چهار فصل سال است.

- طرح قلمدانی:

در این طرح متن فرش از جهت طولی به چند ردیف موازی تقسیم می‌شود و درون آنها با نگاره‌هایی همچون بته‌جقه تزیین می‌شود (ناصری، ۱۳۸۸: ۴۲). این ردیف‌ها تداعی‌کننده مسیرهای طولی در باغ ایرانی می‌باشند که پیرامون آنها درختان سرو به صورت ردیفی کاشته شده‌اند.

تصویر ۱۴: طرح قلمدانی (www.ir.all.biz)

- طرح سلاطین و مشاهیر:

در طرح این فرش تصویر مشاهیر عالم دیده می‌شود که گاه در داخل یک گوشک نشسته‌اند و چشم‌اندازی به فضای باغ دارند؛ چنانکه در فردوس قرآنی نیز مؤمنین بر تخت‌هایی تکیه زده و چشم‌اندازی به باغ دارند.

تصویر ۱۵: تابلو صائب تبریزی (صوراسرافیل، ۱۳۷۱: ۲۸۶)

- طرح تلفیقی:

طرح این فرش از ادغام طرح‌های نامبرده پدید می‌آید و با توجه به آنچه گفته شد می‌تواند به طرق مختلف تداعی‌کننده باغ-بهشت باشد.

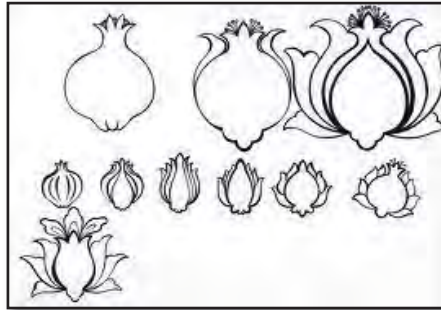
جدول ۲: تطبیق طرح‌های فرش بر نظام کالبدی باغ-بهشت (نگارندگان)

نام	ویژگی‌های طرح	نمود ساختار طرح در باغ-بهشت
گلستان	نمایش نقشه باغ ایرانی به صورت انتزاعی	حاشیه فرش: دیوار حصار باغ آب‌بافی: جوی آب در مجاورت دیوار باغ خطوط شکسته و مضرس: چین و شکن موج آب
هندسی	کاربرد اشکال هندسی و خطوط زاویه‌دار	ساختار هندسی طرح مبنا: نقشه کلی باغ ایرانی
شاه‌عباسی	کاربرد نقوش دوره صفوی همچون برگ نخل و نگاره‌های مارپیچ	تقارن مرکزی: استقرار کوشک در مرکز باغ تقارن محوری: استقرار کوشک به نسبت یک‌سوم در انتهای محور طولی و یا انتهای آن
لچک‌ترنج	ترنج در مرکز متن و چهار لچک در چهار گوشه آن	ترنج: حوض واقع در مرکز باغ لچک: کوشک رو به حوض مرکزی
اسلمی	کاربرد شاخه‌های دورانی در میان برگ‌ها	شاخه‌های دورانی در میان برگ‌ها: درخت هستی و یا سدره‌المنتهی
افشان	کاربرد نگاره‌های پیوسته و گل و برگ‌های پراکنده	گل و برگ‌ها: گل‌ها و شاخ و برگ درختان باغ
خشتی	تقسیم زمینه فرش به خشت‌های مربع و مستطیل طراحی گل‌ها و درختان به صورت عمودی در هریک از خشت‌ها	خشت‌ها: کرت‌بندی‌ها
درختی	تأکید بر درخت در ترکیب با گل‌ها و سایر موجودات زنده	تک‌درخت: تأکید بر درخت به عنوان عنصر اصلی باغ
گلدانی	تأکید بر یک گلدان گل بزرگ پوشش متن با گلدان‌های گل کوچک	گله‌ای گلدان: گله‌ای میانکرت گلدان‌های گل: گلدان‌های گل در باغ‌های قاجار
محرابی	نمایش طاق محراب مسجد بر فراز تزئیناتی چون درخت و یا گلدان گل	محراب: آستانه ورود به باغ با فرم طاقی شکل
بته‌ای	تأکید بر یک نقش بته بزرگ پوشش متن با بته‌های کوچک	بته: درخت سرو
گل‌فرنگ	ترکیب طرح‌های اصیل ایرانی با گله‌ای	گله‌ای طبیعی: گله‌ای رنگارنگ در میانکرت باغ

	طبیعی به‌ویژه گل سرخ کاربرد رنگ‌های تند و روشن همچون زرد، آبی و سرخ	
چهار فصل	چهار تصویر از آثار و ابنیه تاریخی، باغ ایرانی و فصل‌های آن	چهار تصویر: نمایش باغ ایرانی در چهار فصل سال
قلمدانی	تقسیم زمینه فرش به ردیف‌های موازی و تزئین آن با نقش بته	ردیف‌های موازی: محور طولی باغ و درختان سرو و در حاشیه آن
سلاطین و مشاهیر	تصویر سلاطین و مشاهیر عالم	موقعیت سلاطین و مشاهیر: کوشک با چشم‌اندازی به فضای باغ
تلفیقی	ادغام طرح‌های نامبرده	موارد فوق

۶- نقش‌مایه و رمزهای قرآنی

آیه یعنی نشانی که هنرمند را به وجود باری تعالی هدایت می‌کند از این‌رو ایرانیان از دیرباز به جانوران و گیاهان توجه خاصی داشته و از نقوش آنها در آثار هنری خویش بهره گرفته‌اند. علت این امر را می‌توان در باورها و تفکرات آنها جست که قرآن مجید را منبع زندگی می‌دانستند؛ چنانکه بسیاری از این نقش‌مایه‌ها به تدریج به نمادی از اعتقادات آنها بدل شده است. این نقوش با گذشت زمان دچار تغییرات گسترده‌ای گشته‌اند. در ابتدا نقش‌مایه‌ها ساده ترسیم می‌شدند، اما به تدریج واجد مفاهیم خاص گشتند و از صورت واقعی به صور انتزاعی تغییر شکل یافتند. آن دسته از فرش‌ها که با ساختار باغ ایرانی در ارتباط هستند، شامل نقش‌مایه‌هایی می‌باشند که به صورت واقعی و انتزاعی به نمایش عناصر موجود در باغ بهشت می‌پردازند. این نقوش عبارتند از: نقوش شکسته، نقوش موج، درختان، گل‌ها، حیوانات، پرندگان، عناصر معماری و انسان. بسیاری از این نقوش را می‌توان حاصل تغییر شکل عناصر فردوس قرآنی دانست که به صورت انتزاعی درآمده‌اند. برای مثال نگاره گل انار در طرح قالی حاصل تغییر شکل میوه انار در بهشت است.

تصویر ۱۶: تغییر شکل عناصر فردوس قرآنی به نقوش فرش (www.bfa.blogfa.com)

جدول ۳: دسته‌بندی نقوش فرش برگرفته از عناصر باغ-بهشت (نگارندگان)

تصویر	کیفیت تطابق با عناصر باغ	معنا	نقش مایه
	انتزاعی	موج و شکن آب	خطوط راست و زاویه‌دار شکسته
	انتزاعی	عاج فیل - مار - ابر - سر اژدها - شاخ گوزن	خطوط مواج
	انتزاعی	شاخ و برگ درختان	ختایی
	انتزاعی	سرو	بته
	واقعی	---	سرو - بید مجنون
	انتزاعی	---	گل پنجه‌ای - گل پنج‌پر گل شاه‌عباسی
	واقعی	---	گل سرخ

	واقعی	---	انار	میوه‌ها
	انتزاعی	---	حیوانات اسطوره‌ای	حیوانات
	واقعی	---	اسب - آهو - روباه	
	واقعی	---	مرغ - طاووس - شانه به سر - لک لک	پرندگان
	انتزاعی	حوض آب	ترنج	عناصر معماری
	انتزاعی	کوشک	لچک	
	انتزاعی	دیوار حصاری	حاشیه	
	انتزاعی	میانکرت	خشت	
		واقعی	حوض آب - کوشک -	

	انتزاعی	فرشتگان بهشتی	فرشتگان	انسان
	واقعی	---	سلاطین - مشاهیر - شکارچیان	

۷- نتیجه

نتایج پژوهش حاکی از آن است که ساختار باغ و فرش در تمدن اسلامی بر شاخص‌های حاصل از تحلیل فردوس قرآنی انطباق دارند و لذا می‌توان فرش-باغ را نمودی از الگوی باغ-بهشت به شمار آورد. تجلی آیات قرآن مجید در ساختار فرش-باغ ایرانی را می‌توان در نظام‌های سه‌گانه معنایی، کارکردی و کالبدی جست. نظام معنایی باغ و فرش ایرانی به مفهوم بهشت اشاره دارد؛ ضمن آنکه آیات قرآنی و احادیث نیز به ویژگی‌هایی از بهشت اشاره می‌کنند که نمود آنها را می‌توان در ساختار باغ ایرانی به چشم دید که ریشه در آیات قرآن مجید دارد. نظام کارکردی باغ و فرش با نظام معنایی

آنها ارتباط تنگاتنگی دارد، چنانکه فرش ایرانی نیز همچون باغ به منظور تداعی بهشت طراحی شده است تا در فصل‌هایی که طبیعت از تداعی مفهوم بهشت عاجز است، نقش باغ را ایفا کند. نظام کالبدی فرش نیز نمودی از الگوی باغ-بهشت به شمار می‌آید و طرح‌های گوناگون آن به شیوه‌های مختلف یادآور ساختار فردوس می‌باشند. برخی از طرح‌های فرش همچون طرح گلستان و هندسی به صورت انتزاعی نقشه کلی باغ را تداعی می‌کنند. در برخی از طرح‌ها همچون طرح لچک-ترنج، خشتی و محرابی می‌توان شاهد عناصر معماری موجود در باغ-بهشت بود، چنانکه دیوار باغ در فرش به صورت حاشیه، حوض آب به صورت ترنج و آستانه ورودی در قالب محراب عرضه می‌شود. طرح گل‌ها و درختان باغ را نیز می‌توان به صورت انتزاعی و واقعی در نقوش فرش به چشم دید؛ چنانکه در طرح درختی، تک‌درخت فرش به درخت سدره‌المنتهی اشاره دارد و در طرح‌های گلدانی و گل فرنگ، گل‌ها و گیاهان باغ به صورت واقعی نشان داده شده‌اند. عناصر نامبرده هر یک به صورت انتزاعی و واقعی یادآور فردوس قرآنی هستند که توصیف آنها در بسیاری از آیات قرآن مجید همچون آیات سوره مبارکه الرحمن آمده است. نتایج پژوهش بر این حقیقت تأکید دارد که باغ و فرش - به عنوان دو جلوه از هنرهای اصیل ایرانی - به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مفاهیمی را بازتاب می‌دهند که ریشه در قرآن مجید و تعالیم والای آن به عنوان یک منبع فیض همیشگی دارد.

جدول ۴: تجلی فردوس قرآنی در ساختار باغ و فرش ایرانی (نگارندگان)

فردوس قرآنی	باغ - بهشت	باغ - فرش
چهار باغ بهشتی	الگوی چهار باغ	ساختار چهاربخشی در طرح لچک-ترنج
دیوار	محصوریت	حاشیه فرش
در	آستانه ورودی	طرح محرابی
کاربرد عدد هشت	کاربرد هشت ضلعی در ساختار حوض و کوشک	کاربرد هشت ضلعی در ساختار ترنج
حوض کوثر	حوض واقع در میانکرت	الگوی ترنج
چهار نهر بهشتی	جریان آب از مرکز به چهار جهت اصلی	محورهای عمود برهم
داربستی	درخت مو	نقوش اسلیمی و ختایی

غیرداریستی	درخت کاج	درخت سدره‌المنتهی
میوه‌های بهشتی	درختان مثمر	نقش انار
تخت‌ها و چشم‌انداز به بهشت	تخت‌ها و چشم‌انداز به باغ	طرح سلاطین و مشاهیر

منابع

- بوالقاسمی، لطیف (۱۳۷۱). باغ. تهران: سازمان پارک‌ها.
- احمدی‌پیام، رضوان (۱۳۸۸). باغ در معماری و قالی‌های ایران. تهران: کتاب ماه هنر، ۶۲-۵۸.
- ادواردز، سیل (۱۳۶۸). *قالی ایران*. ترجمه مهین دخت صبا، تهران: انتشارات فرهنگسرا.
- امینی، محمدرضا (۱۳۸۵). قالی و نماد. تهران، کتاب ماه هنر، ۱۱۶-۱۰۴.
- انصاری، مجتبی (۱۳۷۸). *ارزش‌های باغ ایرانی (صفوی-اصفهان)*. رساله‌ی دکترای چاپ نشده، دانشگاه تهران.
- بورکهارت، تیتوس (۱۳۶۵). *هنر اسلامی، زبان و بیا*. ترجمه مسعود رجب نیا، تهران: انتشارات سروش.
- بورکهارت، تیتوس (۱۳۷۶). *هنر مقدس*. ترجمه جلال ستاری، تهران: انتشارات سروش.
- پرهام، سیروس (۱۳۷۱). *دستباف‌های عشایری و روستایی فارس*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- پیرنیا، محمد مجید (۱۳۷۳). *باغ‌های ایرانی*. مجله آبادی، شماره ۱۵.
- چیت‌سازیان، امیرحسین (۱۳۸۸). *بازشناسی پردیس در بستر نمادگرایانه معماری و فرش ایران*. فصلنامه علمی پژوهشی گلجام، شماره ۱۲، ۹۹-۱۲۲.
- حضور، علی (۱۳۷۶). *باغ مینوی فردوس و طرح قالی ایرانی*. ماهنامه کلک، شماره ۸۹-۹۳.
- حشمتی رضوی، فضل‌الله (۱۳۸۷). *تاریخ فرش (سیر تحول و تطور فرش‌بافی ایران)*. تهران: انتشارات هنر.
- حیدر نتاج، وحید (۱۳۸۹). *باغ ایرانی*. تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- خوانساری، مهدی؛ مقتدر، محمدرضا و یآوری، مینوش (۱۳۸۳). *باغ ایرانی (بازتابی از بهشت)*.
- ترجمه مهندسین مشاور آران، تهران: دبیرخانه همایش بین‌المللی باغ ایرانی.

دادبه، اریاسپ (۱۳۸۳). مکتب‌های باغ آریایی. *مجله موزه‌ها (ویژه‌نامه همایش و نمایشگاه باغ ایرانی)*. شماره بیستم، شماره پیاپی ۴۱، اداره کل موزه‌ها - سازمان میراث فرهنگی و گردشگری. دادگر، لیلا (۱۳۷۳). فرش نمادی از باغ. *مجله موزه‌ها*، شماره ۲، ۷۴-۷۳. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *فرهنگ دهخدا*. تهران: انتشارات تهران. دیبا، داراب و انصاری، مجتبی (۱۳۷۴). *باغ ایرانی*. سازمان میراث فرهنگی کشور، مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران، ارگ بم.

رئییسی، ایمان (۱۳۹۱). فرش - باغ ایرانی بیش متنی در هنرهای سنتی. *مجله هنر*، شماره ۱۶۶، ۴۷-

۳۸

زکی‌زاده رنانی، علی‌رضا (۱۳۸۶). *آرامش ابدی بهشت و نعمت‌های آن*. تهران: نشر ایوان. سایکس، سرپرسی (۱۳۳۶). *سفرنامه ژنرال سرپرسی سایکس*. چاپ دوم، ترجمه حسین سعادت-نوری، تهران: انتشارات ابن سینا.

سپهری، سهراب (۱۳۷۰). *اتاق آبی*. تهران: انتشارات سروش. سیزده خاورشناس (۱۳۶۶). *میراث ایران (باغ‌های ایرانی)*. ترجمه بهاالدین بازارگاد، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

صوراسرافیل، شیرین (۱۳۷۱). *طراحان بزرگ فرش ایران*. تهران: انتشارات سروش. طبری، محمد بن حریر (۱۳۶۲). *تاریخ طبری*. ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: نشر بنیاد فرهنگ ایران.

متحدین، حبیب‌الله (۱۳۷۴). *باغ ایرانی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.

متدین، حشمت‌الله (۱۳۸۹). *علل پیدایش باغ‌های تاریخی ایران*. تهران، باغ نظر، شماره ۱۵، ۶۲-

۵۱

مجلسی، محمدباقر (۱۳۳۶). *بحارالانوار*. جلد ۸، چاپ سوم، انتشارات اسلامیة مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۱). *هنر اسلامی*. در چالش با مفاهیم معاصر و افق‌های جدید، *مجله هنرهای زیبا*، شماره ۱۲، ۲۳-۳۲.

مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۳). *حکمت معماری اسلامی*. جستجو در ژرف‌ساخت‌های معنوی معماری اسلامی، *مجله هنرهای زیبا*، شماره ۱۹، ۵۷-۶۶.

- مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۴). آموزش نقد معماری. تقویت خلاقیت دانشجویان برای تحلیل همه‌جانبه آثار معماری، مجله هنرهای زیبا، شماره ۲۳، ۶۹-۷۶.
- مهدوی‌نژاد، محمدجواد و ناگهانی، نوشین (۱۳۹۰). تجلی مفهوم حرکت در معماری معاصر ایران. فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال اول، شماره ۳، ۲۱-۳۴.
- ناصری، عباس‌علی (۱۳۸۸). طرح‌های فرش ایران. آموزش هنر، ۴۴-۳۹.
- نعیما، غلامرضا (۱۳۸۷). باغ‌های ایران. تهران: انتشارات پیام.
- یاوری، مینوش (۱۳۸۳)؛ باغ‌های ایرانی. مجله موزه‌ها (ویژه‌نامه‌ی همایش و نمایشگاه باغ ایرانی)، شماره بیستم شماره پیاپی ۴۱. اداره کل موزه‌ها، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری

منابع اینترنتی

- www.little-persia.com..... Access Date: 2014/7/10-
- www.iIran Carpet.org..... Access Date: 2014/7/12-
- www.hyperone.ir..... Access Date: 2014/7/9-
- www.persiancarpetassociation.com..... Access Date: 2014/7/10-
- www.alef.ir..... Access Date: 2014/7/10-
- www.precious-carpet.com ..... Access Date: 2014/7/11-
- www.rasekhoon.net ..... Access Date: 2014/7/11-
- www.roobeno.com..... Access Date: 2014/7/12-
- www.zarringroupco.com ..... Access Date: 2014/7/11-
- www.tebyan.net ..... Access Date: 2014/7/11-
- www.ir.all.biz..... Access Date: 2014/7/10-
- www.bfa.blogfa.com ..... Access Date: 2014/7/10-